

Gnierindeksen – et mål på verdens gjerrighet

Jo Thori Lind og Kalle Moene

En person som samler seg formue og lever miserabelt, er en gjerrigknark; et samfunn hvor de rike samler seg formue og lar de fattige leve miserabelt, er på samme måte et gjerrig samfunn. Noen av de verste urettferdighetene i verden dreier seg om en slik samfunnsmessig gjerrighet mellom fattige og rike. At så mange lever i ekstrem fattigdom i en rik verden er urimelig, urettferdig og unødvendig.

I denne korte artikkelen, som bygger på vår diskusjon i «Miserly developments» (Lind og Moene 2008), skal vi redegjøre for hvordan vi kan måle verdens gjerrighet overfor de ekstremt fattige. Vi er interessert i å måle om verdenssamfunnet er blitt mer eller mindre gjerrig i løpet av de siste 30 årene etter hvert som verden er blitt stadig rikere. Vi ønsker dessuten å se på hvordan utviklingsland opptrer overfor egne fattige, og hvordan Norge og andre rike land behandler sine dårligst stilte.

Adam Smith og de andre

Adam Smith uttrykte indignert: «For one very rich man, there must be at least five hundred poor, and the affluence of the few supposes the indigence of the many» (Smith 1776:232). Smiths samtidige, men mindre kjente, økonom Giammaria Ortes uttrykte i 1774 noe lignende: «Advantages and evils always balance one another: The great richness of a small number are always accompanied by the absolute privatization of the first necessities of life for many others. The wealth of a nation corresponds with its population, and its misery corresponds with its wealth» (Ortes , 1774:24).

Nesten hundre år senere insisterte Karl Marx på noe lignende: «Accumulation of wealth at one pole is [...] at the same time accumulation of misery, agony of toil, slavery, ignorance, brutality, mental degradation, at the opposite pole [...]» (Marx 1867:709). Likedan skriver den anerkjente økonomiske historikeren Eli Heckscher om hvordan the «wealth for the country [is] based on the poverty of the majority of its subjects», og om «a tendency to keep down the mass of the people by poverty, in order to make them better beasts of burden for the few» (Heckscher, 1962:153, 166).

Polariseringen av inntekten mellom de fattige og de rike utgjør likevel ikke en så mekanisk sammenheng som man kan få inntrykk av i disse sitatene. Det er ikke snakk om noen jernlov som må gjelde i alle land til enhver tid. Nettopp derfor er det viktig å utvikle et mål som gjør det mulig å se etter hvordan gjerrigheten varierer over tid og mellom land og regioner.

Ulikhet, fattigdom og gnienhet

Hvordan kan vi måle hvor gjerrig verden faktisk er? Og hvordan kan vi måle hvordan gjerrigheten i verden utvikler seg over tid? For å svare på slike spørsmål må vi for det første være villige til å kvantifisere og for det andre finne oss i at en slik kvantifisering må være

enkel. Den bør også være gjennomiktig, lett å forstå og lett å etterprøve. Vi har utviklet et slikt mål på hvor gjerrig verden er. Vi kaller det gnierindeksen. Indeksen er beslektet med andre mål på ulikhet og fattigdom.

Ulikhet er simpelthen at det i et samfunn er stor forskjell på folk. Det finnes et utall kvantitative mål på ulikhet, hvorav det mest kjente er Gini-indeksen, som ble utviklet av den italienske statistikeren Corrado Gini i 1912. Gini-indeksen sier noe om hvor stor den gjennomsnittlige ulikheten mellom personer er i forhold til gjennomsnittsinntekten. Indeksen er 0 dersom alle er like, mens den er 1 dersom en person har alt og ingen andre har noen ting. Det er senere blitt utviklet et stort antall tilsvarende mål som kan gi andre konklusjoner, fordi de legger mer vekt på forskjeller enten mellom de fattigste og de bedre stilte fattige eller mellom de rikeste og de middels rike.

Fattigdom defineres vanligvis ut fra en fattigdomsgrense. Denne grensen kan enten være en minsteinntekt for det man trenger for å overleve (absolutt fattigdom), eller det man trenger for å kunne fungere i samfunnet (relativ fattigdom). En fattig er da en person med inntekt under fattigdomsgrensen. Fattigdomsmål måler hvor stor andel av befolkningen som er fattig, og hvor langt under fattigdomsgrensen den er.¹

Som Gini-indeksen dreier vår gnierindeks seg om ulikhet. Gnierindeksen vektlegger imidlertid bare ulikheten mellom de fattige og de ikke-fattige, som vi fra nå av kaller de rike. I tallene vi bruker, er fattigdomsgrensen et forbruk som tilsvarer det man kan skaffe seg med 2 dollar om dagen. Tallene er kjøpekraftskorrigert, slik at fattigdomsgrensen (\$ 2 om dagen) tilsvarer det man kan kjøpe for omtrent 20 kroner her i Oslo. Det er denne fattigdomsgrensen Verdensbanken bruker i sine publikasjoner (se for eksempel World Bank 2007). De rike skal vi tenke på som om de var en homogen gruppe. Det er de jo ikke. Men begrepet «fattigdom» innebærer at skillet mellom dem som faller under fattigdomsgrensen, og de andre i samfunnet er mer alvorlig enn alle andre inntektsmessige skiller. I et slikt perspektiv synes vi det er rimelig å rette søkelyset mot skillet mellom de fattige og alle oss andre.

Gnierindeksen bygger i tillegg på en oppfatning om at det er den absolutte ulikheten som er viktig, ikke den relative ulikheten som i Gini-indeksen. Forskjellen ser vi klart når inntektene øker: Dersom alles inntekt økte med for eksempel ti prosent, ville den relative ulikheten forbli uendret, mens den absolutte ulikheten ville bli større fordi de absolutte forskjellene ville øke. Vi har utledet gnierindeksen ved å stille sammen noen egenskaper som det er rimelig at indeksen skal ha – eller matematiske aksiomer som den skal tilfredsstillende. De viktigste er at bare forskjeller mellom fattige og rike spiller noen rolle for gnienhet, at gnienheten ikke forandres hvis alles inntekt går opp med en krone samtidig som fattigdomsgrensen også økes med en krone, og at gnienheten dobles hvis alles inntekt dobles samtidig som fattigdomsgrensen dobles. Det er ingen grunn til å plage leseren med alle detaljene. I

¹ Se for eksempel Bojer 2003 eller Cowell 2000 for flere detaljer om måling av ulikhet og fattigdom.

appendikset til «Miserly developments» gjør vi rede for aksiomene og viser hvordan de leder oss til indeksen vår.

En kort presisering

Som sagt skal indeksen være enkel og gjennomiktig. Den skal dessuten kunne beregnes ved hjelp av lett tilgjengelig informasjon. For å illustrere det vi gjør, skal vi angi andelen fattige i verden med h , inntekten per innbygger med Y og gjennomsnittsinntekten til de fattige med F . Gnierindeksen m kan da uttrykkes ved $m=h(Y-F)$.

Her er $(Y-F)$ *fattigdomsgapet* mellom inntekten per innbygger i verden og gjennomsnittsinntekten til de fattige i verden. Indeksen m er derfor proporsjonal med det beløpet som trengs for å bringe verdens fattige opp på gjennomsnittsinntekten i verden.

Det er klart at gjerrigheten, målt med indeksen m , ville forsvinne lenge før alle fikk samme inntekt. Gnierindeksen m blir null så snart alle fattige får en inntekt over fattigdomsgrensen. Indeksen viser at gjerrigheten er stor når det enten er mange fattige h for et gitt fattigdomsgap, eller når det er et stort fattigdomsgap for en gitt andel fattige – eller begge deler.

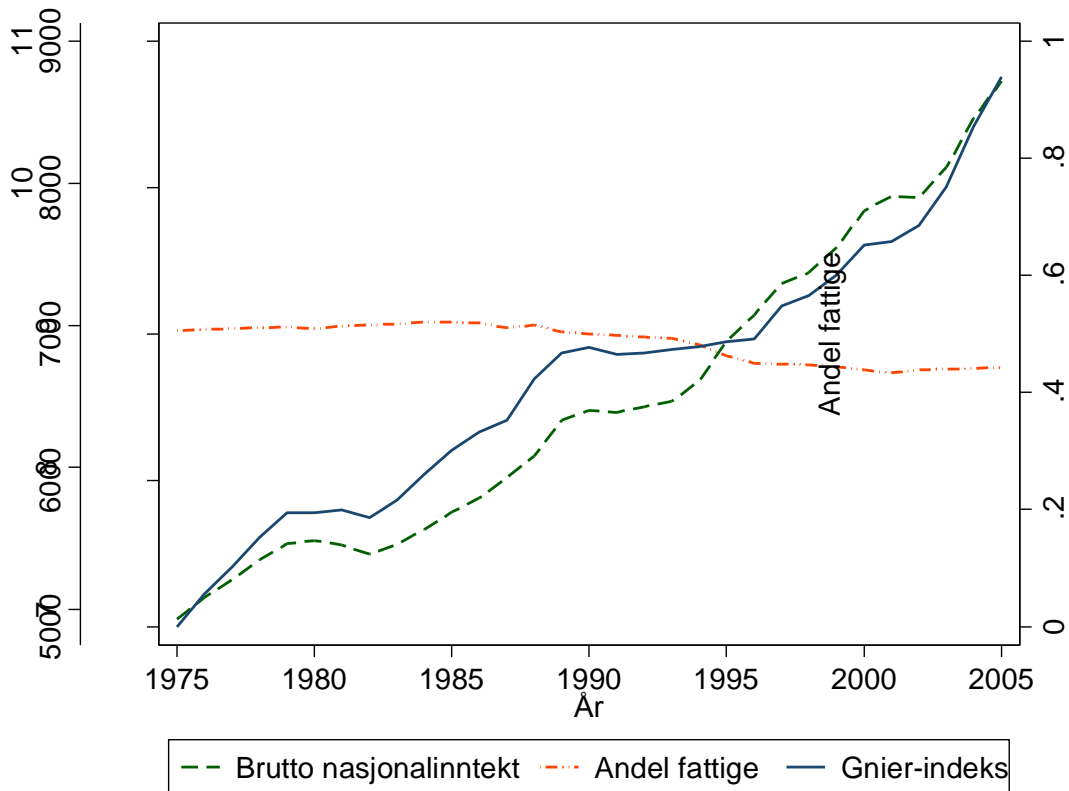
Vi kan også uttrykke indeksen på en annen, men helt ekvivalent måte. La gjennomsnittsinntekten til de rike være R . Gnierindeksen kan da skrives som $m=h(1-h)(R-F)$. Her er $(R-F)$ inntektsforskjellen mellom en typisk rik og en typisk fattig i verdenssamfunnet. Denne måten å uttrykke gnierindeksen på kan gis en enkel tolkning:

Gnierindeksen er proporsjonal med den forventede inntektsforskjellen mellom fattig og rik som man ville oppleve ved tilfeldige møter mellom personer. Uttrykket $h(1-h)$ er proporsjonalt med sjansen for at en fattig og en rik møtes tilfeldig. Når de møtes, opplever de en forskjell lik $(R-F)$.

Tankegangen er at dersom den forventede inntektsforskjellen er stor og man likevel ikke gjør noe for å redusere den ved å redusere fattigdommen, lever man i et samfunn som er sosialt gjerrig.

Gjerrigheten i verden øker

For å undersøke om verden er blitt mer eller mindre gjerrig, har vi beregnet en årlig gnierindeks for verden fra 1975 til 2005. Grunnlagstallene er tatt fra Verdensbankens «World Development Indicators» (World Bank 2007), hvor vi har tall på hvor mange fattige det er i hvert land i verden, hvor fattige de fattige er, og hvor rikt landet er i gjennomsnitt. Ved å legge sammen og veie med befolkningsstørrelse kan vi finne tilsvarende tall for verden som helhet og så regne ut gnierindeksen for verden for hvert år siden 1975. Figur 1 viser utviklingen i gnierindeksen sammen med andelen fattige og verdens brutto nasjonalinntekt, som er et mål på gjennomsnittlig forbruk per person.

Figur 1 Gnierindeks for verden 1975–2005.

Konklusjonen er at verden på 30 år er blitt omtrent 50 prosent mer gjerrig. Årsaken er enkel: Fra 1975 til 2005 har andelen av verdens befolkning som lever på mindre enn 2 dollar om dagen, gått litt ned, fra 51 prosent til 44 prosent. Samtidig har inntekten per innbygger i verden blitt omtrent dobbelt så høy. I 1975 kunne den ekstreme fattigdommen i verden avskaffes med en skatt på omkring fem prosent på de rikes inntekt; i 2005 kunne den avskaffes med en skattesats på godt under to prosent.

Dette er et uttrykk for at vi lever i en verden som blir stadig mer gjerrig overfor de ekstremt fattige. Det er ingen tendens til at fattigdommen reduseres noe i nærheten av økningen i mulighetene for å avskaffe den. Dette er en utfordring for dem som arbeider for at FN skal nå sitt tusenårs mål om å halvere verdens fattigdom innen 2015. Utviklingen i gnierindeksen viser at mulighetene for å avskaffe ekstrem fattigdom i verden er blitt doblet siden 1975. Likevel går fattigdomsreduksjonen for sakte i forhold til FNs mål.

Utviklingsland

Vi har også sett nærmere på de landene som selv har ekstremt fattige (med et forbruk på under 2 dollar dagen). Vi har blant annet rangert landene etter hvordan de gjør det på gnierindeksen, hvor vi tenker oss at hvert land er ansvarlig for egne fattige. De tjue mest gjerrige landene er listet i Tabell 1.

Tabell 1 De mest gniene utviklingslandene

Land	Gnierindeks
Sør-Afrika	8.12
Namibia	7.97
St. Lucia	7.59
Argentina	6.34
Nicaragua	5.91
Botswana	5.48
Zimbabwe	4.80
Filippinene	4.74
Mexico	4.65
Kina	4.64
El Salvador	4.50
India	4.24
Thailand	4.14
Venezuela	3.85
Brasil	3.85
Peru	3.67
Egypt	3.57
Paraguay	3.54
Indonesia	3.39
Sri Lanka	3.29

Man kan merke seg at store mellominntektsland som Sør-Afrika, Argentina, Mexico, Kina og Filippinene alle er blant topp 20 på listen over de mest gjerrige landene (overfor ekstremt fattige i eget land). Omtrent halvparten av topp-20-landene har en befolkning på mer enn 40 millioner. Bare ett av landene, Zimbabwe, er klassifisert av FN som et land med lav menneskelig utvikling («Human Development»). De 19 andre landene har middels nivå, ifølge FNs Human Development Report (UNDP 2007).

Man kan også merke seg at det er store variasjoner i tallene for gjerrige land i verden: For et gitt inntektsnivå per innbygger framstår noen land som mye mer gjerrige enn andre. For eksempel er Nicaragua og Jamaica omtrent like fattige regnet etter nasjonalinntekt per innbygger, men Nicaragua har mye større fattigdom enn Jamaica. Mens Nicaragua i 1998 hadde 80 prosent ekstremt fattige, hadde Jamaica i 2000 bare 13 prosent ekstremt fattige. Slik framstår Nicaragua som mer enn tre ganger så gjerrig som Jamaica.

På samme måte finner vi både land med relativ høy inntekt per innbygger og land med relativt lav inntekt per innbygger blant land som har omtrent samme andel av ekstremt fattige i befolkningen. Tanzania, for eksempel, har 90 prosent ekstremt fattige, noe som ikke er overraskende ettersom den årlige nasjonalinntekten per innbygger er på bare 555 (kjøpekraftsjusterte) dollar. Det mer enn fem ganger så rike Nicaragua har nesten like høy andel ekstremt fattige.

Mange land har høy fattigdom til tross for lave finansielle kostnader ved å avskaffe fattigdommen. En tredel av 97 landobservasjoner er tilfeller der regjeringen kunne ha avskaffet fattigdommen ved å overføre ressurser fra de rike som utgjør mindre enn 1 prosent av deres inntekt. Slike overføringer er ikke nødvendigvis den beste og mest realistiske måten å bekjempe fattigdomsproblemet på, men tallene setter størrelsesforholdene til fattigdomsproblemene i perspektiv.

Ved å benytte hele datasettet og koble det sammen med annen statistisk informasjon om de enkelte landene har vi også sett nærmere på hva gjerrigheten i det enkelte land er assosiert med. Spesifikt bruker vi regresjonsanalyse til å se på sammenhengen mellom gnierindeksen og forskjellige sosiale, økonomiske og politiske variabler. Vi kontrollerer også for inntekt per innbygger siden mange gjerrige land er rikere en mange av de minst gjerrige. Vi påstår ikke at dette er kausalsammenhenger. Korrelasjonene viser hva gnienhet er assosiert med.

Vi finner blant annet følgende:

- Gjerrige land tilbyr sin befolkning verken et godt helsestell eller høyere utdanning. Offentlige utgifter til helsestell er mindre, færre går på skole, og færre har gått på skole enn i andre like fattige land
- Demokrati er ingen garanti mot gjerrighet. Det er ingen statistisk signifikant sammenheng mellom gnierindeksen og mål på demokrati og diktatur.
- Gjerrige land har en tendens til å være byråkratisk ineffektive og politisk korrupte. De tenderer til å ha dårlige offentlige institusjoner.
- Store land og land med mange språkgrupper er mer gjerrige enn land med færre språkgrupper.
- Land med åpen økonomi er mindre gjerrige enn land som er mer lukket for internasjonal handel.

Vi finner også at det ikke er noen positiv sammenheng mellom gjerrighet og økonomisk vekst. Land som skårer høyt på gnierindeksen, opplever ingen etterfølgende økonomisk vekst. Tvert om ser det ut til at land som har hatt høy økonomisk vekst, skårer høyt på gnierindeksen fordi en stor andel av befolkningen ikke får del i vekstens resultater. Dette kan tolkes som et spesialtilfelle av fattigdomsskapende vekst som gjør de rike rikere, men som samtidig ekskluderer de fattige.

Norge og andre rike land

Med en så lav fattigdomsgrense som 2 dollar dagen er det ikke mulig å si hvordan de enkelte rike landene, for eksempel i Europa, opptrer overfor de dårligst stilte i eget samfunn. Som kjent er det ytterst få i den rike del av verden som er så fattige at de ikke får dekket basale fysiologiske behov. I tråd med den tradisjonelle definisjonen av absolutt fattigdom som vi har

brukt så langt, er de dårligst stilte i rike land ikke regnet som fattige etter Verdensbankens fattigdomsgrense. Siden det ikke er noen fattige, blir gnierindeksen null. En av planene våre framover er imidlertid å måle rike lands gniethet overfor egne fattige innenfor et mer fleksibelt opplegg. Som en foreløpig illustrasjon har vi benyttet tilgjengelige tall fra OECD for å se nærmere på innbyrdes forskjeller på 30 relativt rike land. Et siktemål er å se hvordan Norge kommer ut.

Det er vanlig å benytte en relativ fattigdomsgrense når man ser på rike land. Vi ønsker helst å benytte den samme fattigdomsgrensen i alle rike land, men i det følgende har vi basert oss på OECD (2008), som anvender fattigdomsgrensen 50 prosent av medianinntekten i hvert land.² Med en slik relativ fattigdomsgrense blir det ikke like rett fram å sammenligne land og å forklare forskjellene mellom dem. For det første blir fattigdomsgrensen normalt høyere i rikere land enn i fattigere land ettersom medianinntekten som regel øker med inntekten per innbygger. For det andre blir fattigdomsgrensen høyere i land med små forskjeller enn i land med store forskjeller ettersom medianinntekten normalt øker når forskjellene blir mindre (for gitt inntekt per innbygger). Vi tror likevel at tallene presentert i Tabell 2 kan si noe om hvordan fattige behandles i de rike landene.³ I tabellen rangerer vi de 30 landene fra de mest til de minst gjerrige.

² Medianinntekten er inntekten til den personen som har like mange personer som er rikere enn ham, som personer som er fattigere enn ham. De fattige er altså de som har en inntekt under halvparten av denne inntekten.

³ Tallene er regnet ut som beskrevet i Lind og Moene 2008, avsnitt 3, med tall fra OECD 2008, figur 1.6 og 5.2.

Tabell 2 Gnierindeksen for rike land (relativ fattigdomsgrense)

Land	Gnierindeks
USA	11.56
Irland	7.10
Japan	6.52
Canada	6.45
Sør-Korea	6.12
Australia	5.79
Luxembourg	5.70
Spania	5.54
Sveit	5.22
Tyskland	5.18
New Zealand	4.88
Hellas	4.79
Storbritannia	4.77
Italia	4.59
Nederland	4.20
Portugal	4.15
Norge	3.83
Belgia	3.77
Island	3.61
Østerrike	3.38
Frankrike	3.07
Polen	3.01
Finland	3.00
Mexico	2.77
Tyrkia	2.48
Danmark	2.27
Sverige	2.10
Tsjekkia	1.51
Ungarn	1.50
Slovakia	1.45

Vi ser at USA er det klart mest gjerrige landet slik vi måler det. USA har både en høy gjennomsnittsinntekt og relativt mange fattige. Det er kanskje mer overraskende at Norge framstår som mest gjerrig av de nordiske landene. Norges plassering på listen kommer delvis av at medianinntekten, og derved fattigdomsgrensen, er høy, slik at noen av dem som blir definert som fattige i Norge, ikke ville blitt definert som fattige i mange andre land.

En sammenligning av Norge med Danmark og Sverige er spesielt interessant. De tre landene er svært like når det gjelder lønnsforskjeller og velferdsstatspolitikk. Hvorfor kommer da Norge dårligere ut? En viktig forskjell kommer av at Norge er rikere enn de andre landene på

grunn av oljeinntektene. For å illustrere hva oljeinntektene kan bety, skal vi se på det rent hypotetiske tilfellet der oljeinntektene (ikke nødvendigvis oljeformuen) ble delt helt likt på alle innbyggere i Norge.

Med en helt lik fordeling av oljeinntektene på alle innbyggerne ville for det første fattigdomsgapet, gapet mellom gjennomsnittsinntekten i samfunnet og de fattiges inntekt, forbli uendret. For det andre ville andelen av befolkningen som faller under den nye fattigdomsgrensen, gå ned. Årsaken til denne reduksjonen i fattigdom er at den relative fattigdomsgrensen ville øke med 50 prosent av oljeinntektene per innbygger, slik at den ville øke med mindre enn inntektene til hver innbygger – også de dårligst stilte i vårt hypotetiske tilfelle. Med færre fattige og et uendret fattigdomsgap skulle følgelig gnierindeksen gå ned når oljeinntektene går opp.

Bakgrunnstallene tyder på at oljeinntektene i praksis ikke kan være likt fordelt. For det første synes gapet mellom gjennomsnittsinntekten og inntekten til de fattige å øke med Norges oljeinntekter. Dette fattigdomsgapet er omkring 15 000 dollar i Danmark og Sverige, mens det er omkring 20 000 dollar i Norge. For det andre synes andelen av befolkningen som faller under den relative fattigdomsgrensen, ikke å gå ned med Norges oljeinntekter. Både Danmark og Sverige har litt over 5 prosent under sine relative fattigdomsgrenser, mens Norge har nesten 7 prosent under sin. Tallene kan derfor tyde på at oljeinntektene ikke fordeles likt på alle grupper i Norge, og at vi av den grunn framstår med en høyere skår på gnierindeksen.

En gjerrig verden

Både innen land og for verden som helhet er det en klar tendens til manglende sosialt og politisk ansvar for de dårligst stilte. I denne artikkelen retter vi søkelyset mot verdenssamfunnets gjerrighet overfor de ekstremt fattige. Disse fattige, som tjener mindre enn \$2 om dagen, utgjør nesten halvparten av verdens befolkning. Slik dyp fattigdom finnes sammen med stor rikdom slik vår gnierindeks viser. Det er viktig å merke seg at gnierindeksen ikke bare gir en rangering av hvor rike land er, eller hvor mange fattige de har. Mellom land med like inntektsnivåer og like andeler fattige er det store variasjoner. Indeksen lar oss rangere land etter i hvor høy grad de favoriserer de rike samtidig som de fattige lever i elendighet.

Vi har også tatt med noen illustrasjoner på hvordan rike land behandler sine dårligst stilte grupper. I rike land tjener disse gruppene jevnt over mer enn de ekstremt fattige i utviklingsland slik at vi ikke kan sammenligne gnierindeksen mellom rike land og utviklingsland. Blant de rike landene kommer USA ut som det mest gjerrige landet. Norge kommer bedre ut, men vi gjør det dårligst blant de nordiske landene.

Referanser

- Bojer, Hilde. 2003. *Distributional justice: Theory and measurement*, Routledge, London.
- Cowell, Frank A. 2000. «Measurement of inequality.» Kap. 2 i A. B. Atkinson og F. Bourguignon (eds.) *Handbook of Income Distribution* Elsevier, Amsterdam.
- Gini, Corrado. 1912. «Variabilità e mutabilità». Trykket opp i E. Pizetti og T. Salvemini (red.) *Memorie di metodologica statistica*. Libreria Eredi Virgilio Veschi, Roma, 1955.
- Heckscher, Eli F. 1962. *Mercantilism*. Bind 2, 2. utgave. George Allen & Unwin Ltd., London.
- Lind, Jo Thori og Kalle Moene. 2008. «Miserly Developments.» Working paper, ESOP, Universitetet i Oslo.
- Marx, Karl. 1867: *Capital*, Vol. I. The Modern Library, New York, 1906.
- OECD. 2008. *Growing Unequal? Income distribution and poverty in OECD countries*. Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris.
- Ortes, Giammaria. *L'Economia nazionale*. 1774. G. G. Destefanis, Milano.
- Smith, Adam. 1776. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. Strahan, London.
- UNDP. 2007. *Human Development Report 2007/2008*. United Nations Development Programme, New York.
- World Bank. 2007. *World Development Indicators*. World Bank, Washington.